

STRUČNÝ KOMENTÁŘ

Předkládaná publikace shrnuje výsledky sedmnáctého ročníku výběrového šetření *Životní podmínky*, které se uskutečnilo v první polovině roku 2021. Cílem bylo zmapovat situaci českých domácností v období dotazování a jejich příjmy v roce 2020. Šetření se pravidelně zaměřuje na zjišťování údajů o finanční situaci různých typů domácností, příjmech, kvalitě a nákladech na bydlení, vybavenosti bytů, zdravotních, pracovních a materiálních podmínkách domácností a jednotlivých členů. Šetření tohoto typu probíhá celkem v 34 evropských zemích. K hlavním výstupům patří informace o podílu osob ohrožených příjmovou chudobou a osob žijících v domácnostech s materiálním nedostatkem.

V roce 2021 přetrvávala v České republice nepříznivá epidemická situace. Karantény a omezená možnost osobních kontaktů zkomplikovaly průběh terénního šetření v domácnostech, přesto publikace přináší výsledky, které lze považovat za reprezentativní.

Všechna data, která souvisejí s příjmy domácností, odrážejí stav roku 2020.

Průměrné čisté peněžní příjmy domácností meziročně vzrostly z 209,8 tis. Kč na osobu v roce 2019 na 220,1 tis. Kč v roce 2020, tedy o 4,9 %. Příjmy rostly jak nominálně, tak reálně (o 1,7 %), což znamená, že za své příjmy si mohly domácnosti koupit více zboží či služeb. Z hlediska postavení osoby v čele domácnosti se průměrně zvýšily příjmy všem skupinám domácností. Čisté roční peněžní příjmy domácností zaměstnanců s vyšším vzděláním činily 250,2 tis. Kč na osobu, tedy o 12 tisíc Kč (tj. o 5 %) více než v roce 2019. Méně rostly (o 2 % proti roku 2019) příjmy domácností zaměstnanců s nižším vzděláním, které v průměru dosáhly 192 tis. Kč čistého na osobu za rok. Na srovnatelné úrovni s domácnostmi zaměstnanců s vyšším vzděláním vykázaly v roce 2020 čisté peněžní příjmy domácnosti samostatně výdělečně činných, a to 252,2 tis. Kč, což je o 15 tis. Kč (6,3 %) více než rok předtím. Příjmy domácností nepracujících důchodců se zvýšily na 192,6 tis. Kč na osobu, rostly nejrychleji ze všech výše uvedených typů domácností a větším tempem než v předchozím roce (o 9,4 %).

Rok 2020, významně poznamenaný epidemií koronaviru, přinesl v oblasti sociálního zabezpečení a sociálních dávek řadu změn. Od ledna došlo k dalšímu růstu důchodů (posílenému navíc jednorázovou mimořádnou dávkou, tzv. rouškovným, ve výši 5 tis. Kč), minimální mzdy a všech úrovní zaručené mzdy. Minimální mzda stoupla z 13 350 Kč na 14 600 Kč za měsíc pro zaměstnance se stanovenou týdenní pracovní dobou v délce 40 hodin. Minimální hodinová mzda vzrostla ze 79,80 Kč na 87,30 Kč. Celková výše rodičovského příspěvku se po 12 letech zvýšila o 80 000 Kč z původních 220 tis. Kč na 300 tis. Kč. Lidé, kteří se prokazatelně ocitli vlivem koronaviru ve finanční nouzi, mohli požádat o jednorázovou dávku mimořádné okamžité pomoci (MOP COVID-19).

Vláda ČR připravila během roku řadu programů na podporu těch sektorů ekonomiky, podnikatelů, živnostníků i zaměstnanců, kteří byli postiženi důsledky epidemie koronaviru.

Nárůst peněžních příjmů domácností se projevil také v tom, jak domácnosti hodnotily vycházení se svými příjmy. Zatímco v roce 2020 vycházelo se svými příjmy s velkými obtížemi nebo s obtížemi 13 % domácností, v roce 2021 obtíže připustilo 12 % domácností. Nejvyšší podíl domácností, které se svými příjmy vycházely s velkými obtížemi nebo s obtížemi, byl u domácností nezaměstnaných (58,8 %), což znamená meziroční růst o 2,8 p. b. Vůbec nejmenší podíl domácností, které vycházely v roce 2021 s příjmy s obtížemi či velkými obtížemi, byl mezi pracujícími důchodci (5 %), následovaly zaměstnanci s vyšším vzděláním (6,5 %) a samostatně činní (7,9 %). Na druhé straně vzrostl o 0,6 p.b. podíl domácností, které vycházely se svými příjmy snadno či velmi snadno, a to z hodnoty 19,4 % na 20 %. Posun ke snadnějšímu vycházení s příjmy nastal u všech skupin domácností podle postavení osoby v čele včetně domácností nezaměstnaných, kterých v roce 2021 snadno vycházelo s příjmy 7,3 % (meziroční vzestup o 0,6 p. b.).

Náklady domácností na bydlení za rok 2021 činily v průměru 6 176 Kč na domácnost a měsíc, což bylo oproti předchozímu roku o necelých 200 Kč více. Podíl příjmů, které domácnosti vynakládaly na bydlení, se během posledních let snižoval, neboť příjmy domácností rostly v průměru rychleji než jejich náklady na bydlení. V roce 2021 tento podíl činil průměrně 14,4 % (meziročně klesl o 0,2 p. b.), nicméně mezi jednotlivými typy domácností nelze přehlédnout rozdíly, které se odvíjejí zejména od počtu členů domácností a toho, zda žijí ve vlastním nebo pronajatém bytě. U domácností tvořených jedním rodičem s dětmi dosahují průměrné měsíční náklady na bydlení téměř 7,5 tis. Kč, což vzhledem k nižším příjmům představuje čtvrtinu jejich příjmů. Největší část ze svých příjmů, téměř 26 %, vynaloží na bydlení osaměle žijící senioři, třebaže jsou jejich výdaje v této oblasti nejnižší.

S pozitivním trendem vývoje poměru nákladů na bydlení k příjmům souvisí i zlepšení vnímání těchto nákladů jakožto zátěže rodinného rozpočtu. Zatímco v roce 2020 vnímalo náklady na bydlení jako velkou zátěž 15,7 % domácností, v roce 2021 jen 14,3 % domácností. Podíl domácností, které vůbec nepovažovaly náklady na bydlení za zátěž, zůstal na předchozí úrovni 13,5 %.

Naproti tomu téměř polovina nezaměstnaných považuje své náklady na bydlení za velkou zátěž. Domácnostem nezaměstnaných náklady na bydlení rovněž ukrajují nejvíce z jejich čistých příjmů, když tento podíl tvoří skoro 42 %. Jen necelých 8 % domácností z této skupiny je za zátěž nepovažuje. Jako velkou zátěž rodinného rozpočtu vnímá náklady na bydlení rovněž nadprůměrný podíl domácností zaměstnanců s nižším vzděláním (16,8 %) a 16,1 % domácností nepracujících důchodců.

Ukazatel „Míra ohrožení příjmovou chudobou“, který se počítá jako podíl osob žijících v domácnostech, jejichž příjem je nižší než stanovená hranice ohrožení příjmovou chudobou, dosáhl v roce 2021 úrovně 8,6 %. Hranice ohrožení příjmovou chudobou je určena jako 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu domácnosti a zohledňuje velikost a složení domácnosti. Aby domácnost jednotlivce v roce 2021 nespadla pod hranici ohrožení příjmovou chudobou, musel být její čistý měsíční příjem vyšší než 14 055 Kč, domácnost dvou dospělých musela mít příjmy vyšší než 21 082 Kč/měsíc, rodič s dítětem do 13 let musel mít více než 18 271 Kč měsíčně a partnerský pár se dvěma dětmi do 13 let více než 29 515 Kč.

Ukazatel míry ohrožení příjmovou chudobou klesl po osmi letech pod hranici 9 procent. V roce 2021 se tak týkal přibližně 900 tisíc obyvatel České republiky.

Trvale jsou nejvíce ohroženými skupinami nezaměstnaní, domácnosti tvořené samotným rodičem s jedním či více dětmi a jednotlivci ve věku 65 a starší, a to převážně ženy. Z osob, jejichž převažující ekonomickou aktivitou v průběhu roku 2020 byla nezaměstnanost, jich příjmovou chudobou byla ohrožena více než polovina (51,1 %). Osob z neúplných rodin s dětmi byla příjmovou chudobou ohrožena téměř třetina (32,4 %) a osob z rodin se třemi a více dětmi necelých 19 %. Další významně ohroženou skupinou jsou jednotlivci ve věku 65 a více let, u nichž míra ohrožení příjmovou chudobou v roce 2021 dosáhla 27,8 %, nicméně u této skupiny došlo oproti předchozímu roku k významnému snížení tohoto podílu bezmála o 10 p.b.

Míra materiální a sociální deprivace, která vyjadřuje podíl osob, jejichž domácnosti si z finančních důvodů nemohly dovolit některé věci, služby či požitky, si uchovala klesající tendenci. Podíl osob žijících v domácnostech, které postrádaly nejméně 5 položek ze 13 sledovaných, se oproti předchozímu roku snížil z 5,0 % na 4,8 %. Nejčastěji si domácnosti nemohly dovolit pořídit nový nábytek za opotřebovaný (25,6 %), zaplatit neočekávaný výdaj ve výši 12 800 Kč (18,1 %) nebo týdenní dovolenou pro všechny členy domácnosti (18,3 %). Obdobně jako u míry ohrožení příjmovou chudobou patří mezi nejvíce materiálně a sociálně deprivované nezaměstnaní (40,4 %) a osoby z neúplných rodin s dětmi (19,2 %). Mezi domácnostmi jednotlivců zaznamenaly vyšší míru materiální a sociální deprivace ženy (8,6 %) než muži (5,6 %).